

Komedianti se chrání před zabitím. Dvorní šašci varují před důsledky zjednodušujících receptů

Román Dvorní šašci od Viktora Fischla (1912–2006), izraelského autora s českými kořeny, se stal východiskem pro divadelní inscenaci ostravského Divadla Petra Bezruče. Dramatizace i režie textu s bohatou narací je podepsána Jakubem Nvotou a jde už o jeho třetí projekt inspirovaný krásným písemnictvím na této scéně. Fuksův Spalovač mrtvol i Demlovo Zapomenuté světlo mají ovšem sevřenější tvar než Fischlovo dílo, což se týká i výsledných divadelních podob.

Jevištní dění začíná poněkud koloritní situací v podniku u kavárníka Menachena (Dušan Urban), tam se za doprovodu hudby s židovskou melodikou k sobě vinou při tanci zamilované dvojice, mladíky odtržené od partnerek budeme později sledovat v situacích drasticky odlišných. Další výstupy se totiž odehrávají ve vyšetřovně gestapa, přeplněném vlaku směřujícím do koncentračního tábora, a pak především v táboře samotném. Poznáváme blíž čtveřici hlavních hrdinů, jde o vizionářského Hrbáče (Michal Sedláček), profesí soudce, hvězdáře Maxe (Ondřej Brett), žongléra Wahna (Jakub Burýšek) a liliputa Lea, kterého ztvárňuje slovenský herec trpasličího vzrůstu Michal Noga. Poslední dva jmenovaní byli na svobodě zvyklí bavit lidi a zapojí do táborové „show“ i dva kamarádi. Jejich varietní čísla si vlastně pro – nejen svoje – obveselení objednával velitel tábora hejtman Kohl (Norbert Lichý). Tato aktivita chrání do jisté míry kvarteto před eventuální likvidací.

Ďábelská sázka

V první části inscenace se střídají filozofující rozpravy vězňů, začasté vyslovujících pochybnosti o existenci Boha, s brutálními koncentračnickými situacemi. Tou osudově nejvypjatější je sázka Kohla s poručíkem Walzem (Lukáš Melník), přítomným na jedné z estrád, zda eskamotéru Wahnovi míčky upadnou, či ne, ať se bude dít cokoli. Walz vystupňuje situaci tak ďábelsky, že před žonglérem zastřelí jeho manželku, Wahnovi míčky ani tehdy nespádnou, jeho psychika je ovšem navždy drasticky poznamenána. Po válce se osudy kamarádů rozbíhají do různých lokalit (liliput Leo při osvobození koncentráku zahynul), zavedou nás do Itálie, Rakouska, Jeruzaléma i Buenos Aires. Kopule jeruzalémského chrámu tvoří ostatně podstatnou položku scénografického konceptu Toma Cillera, zároveň připomíná část atlasu jako zobrazení zemského povrchu, po němž vykonáváme svoje cesty. Pro ty, kdo přežili holocaust, je vstup do poválečných poměrů hodně bolestný, většinou ztratili své blízké i střechu nad hlavou, žonglér Wahn se vydává hledat vraha své ženy a hodlá ho zabít. Hvězdář Max se v Jeruzalémě setkává s Kohlem jako cynickým turistou, který opakuje notoricky známé vysvětlování nacistických zločinců, že byli jenom úředníky, kteří plnili své povinnosti.

Proměna postoje při cestě za pomstou

Barvitá, i když dramaturgicky zvláště ve druhé části ne zcela přehledná inscenace nabízí řadu silných míst i přesvědčivých hereckých výkonů. Norbert Lichý jako velitel koncentračního tábora před koncem války a příchodem Rudé armády (varovaný Hrbáčem, předjímajícím budoucnost) prezentuje v sugestivním výstupu jakousi zvrhlou sebereflexi toho, kdo svoje počínání charakterizuje z pozice oběti historie. Jakub Burýšek s věrohodnou expresí přibližuje nevyslovitelnou bolest z ponížení při ztrátě manželky stejně jako pozvolnou proměnu postoje při cestě za pomstou.

Někteří herci ztvárnili více menších rolí, daří se zejména Markétě Harokové, přesně vykreslující na malé ploše rozdílné figury od nudící se esesácké paničky přes hašteřivou tetku ve vlaku až po ženu, která po válce čeká na návrat svého partnera. Rezervy vykazuje výkon Michala Sedláčka v roli nejvíce filozofující, posmutnělému pohledu jeho Hrbáče by slušelo meditativnější prohloubení jím pronášených vět.

Poměrně dlouhou stopáž inscenace (s přestávkou téměř tři hodiny) oživuje řada v plánu inscenace dobře umístěných mizanscén, také ta, kdy Pavla Gajdošíková udivuje téměř akrobatickým číslem na visuté hrazdě. Atmosféru dynamizuje i hudební složka, komponista Mario Buzzi využívá motivy některých známých židovských písní (kupříkladu Hava nagila). A zdejší herci jsou zdatnými zpěváky, někteří i instrumentalisty.

O aktuálnosti projektu nikdo asi pochybovat nebude, v sílících vlnách intolerance nejrůznějšího typu inscenace důrazně varuje před důsledky zjednodušujících „sociálních“ či etnických receptů.

Jan Kerbr / Lidovky.cz / 25. 2. 2020

Bůh žongluje s lidmi jako s míčky

Jakub Nvota v minulosti spolupracoval s ostravským Divadlem Petra Bezruče na dvou adaptacích české prózy: zrežiroval Fuchsova Spalovače mrtvol v drammatizaci Kateřiny Menclerové (2016) a pro inscenaci Janky Ryšánek Schmiedtové adaptoval Demlovo Zapomenuté světlo (2018). Do třetice se chopil – tentokrát jako drammatizátor i režisér – Dvorních šašků Viktora Fischla a završil tak inscenační linii zabývající se otázkami víry, podobami zla a pomíjivosti lidství.

Nvotova drammatizace rovná chronologii tékavého, nepokojného, svým poselstvím ovšem neprodyšně sevřeného vyprávění a transformuje mnohé úvahy do dialogů, což místy působí trochu mechanicky, nejvíce v první půli v rozpravách s jeruzalémským číšníkem Menachemem (jméno v překladu znamená Utěšitel a v podání Dušana Urbana jde o mudrce, v němž jako by byl kus boží moudrosti). Protagonisty jsou čtyři muži s výjimečnými – možná dokonce nadpřirozenými – schopnostmi: vypravěčem je hrbáč a bývalý soudce Kahana, jenž umí vytušit pravdu a předpovídat budoucnost, liliput Leo je zase rozený klaun, Wahn skvěle žongluje a čahoun Max možná dokáže číst z hvězd. Pročež z nich hejtman Kohl, vládce koncentračního tábora, učiní své „dvorní šašky“. Odměnou je jim kus chleba – a holý život. Po osvobození tři přeživší putují světem, pronásledováni svou minulostí, a nakonec se setkávají v Jeruzalémě. I při inscenování se Nvota drží spíše konzervativních postupů a panoptikální, místy až mysticky čarovný svět židovských komediantů pod jeho rukama krotne. S několika čestnými výjimkami: vize o popravené Maxově lásce Hilde je Pavlou Gajdošíkovou zhmotněna jako přízračné akrobatické číslo a mrazí z Wahnova žonglérského výstupu pro esesáka, který drží pistoli u hlavy jeho manželky. Správnou cestu ukazuje také černohumorné tête-à-tête zavražděných žen (Pavla Gajdošíková a Magdalena Tkačíková), nadsazené a zcizené jako brilantní kabaretní rozprava: Já se z toho svého snad picnu. No, hlavně si z toho nehod' mašli. Vyšinutou teatrální atmosféru podporuje excentrická hudba Maria Buzziho, písně v jidiš interpretované zmíněnými herečkami tvoří poetický kontrast.

Veškerá groteskní nadsázka a všechny cirkusové momenty, stejně jako kulovitá konstrukce na jevišti evokující zeměkouli i kopuli synagogy, směřují k jedinému: ke zhmotnění oné prastaré myšlenky, že celý svět je manéží a lidé jsou jen komedianti, které si Bůh režíruje, jak se mu líbí. Co když si nás všechny chová jen pro svou zábavu? Jako šašky na královském dvoře? Právě tak, jak si nás choval mocný hejtman Kohl? ptá se na konci Max, ve ztvárnění Ondřeje Bretta nepraktický, roztržitý intelektuál s ryzím srdcem. A skutečně, hejtman je vlastně jakýmsi zlovolným odrazem Boha na zemi. Norbert Lichý se moudře zříká nacistického rtuťovitého klišé, ale i tak jeho Kohl vládne svým židovským ovečkám pevnou rukou, dojde i na prchavé chvílky milosrdenství a nakonec se stejně směje nejlíp, jako vyletněný turista v Jeruzalémě. Wahn, který si ve druhé půli v podání Jakuba Burýška počíná jako tragikomický rebel bez příčiny, zasvětil zbytek života pomstě. Max se nikdy nevzpamatoval ze ztráty Hilde. Snad jen jasnozřivý hrbáč, jehož Michal Sedláček charakterizoval jako hloubavého introverta, schopného přese všechno utrpení hledět na život s nadhledem, našel v hovorech s Utěшитelem křehkou rovnováhu.

Nvotovi Dvorní šašci sice disponují nespornými hereckými kvalitami a naléhavým existenciálním sdělením, ale z řady dalších inscenací na válečné a židovské téma se nevymykají. Škoda, že se pojetí světa jako zvrácené manéže nepodařilo jevištně výrazněji akcentovat.

Divadlo Petra Bezruče, Ostrava – Viktor Fischl: Dvorní šašci. Režie a dramtizace Jakub Nvota, dramaturgie Pavel Gejguš, scéna Tom Ciller, kostýmy Markéta Sládečková, hudba Mario Buzzi. Premiéra 31. ledna 2020 (psáno z reprízy 3. února).

Petra Zachatá / Divadelní noviny / 17. 2. 2020

Je pomsta vysvobozením? Bezruči představili novou hru

Ústředním tématem románu *Dvorní šašci* je problém pomsty. Autorem knihy je český básník a prozaik Viktor Fischl. Příběh o hrůzách války a poválečném životě židovské komunity oslnil čtenáře napříč kontinenty. V Divadle Petra Bezruče proběhla v pátek 31. ledna premiéra divadelní adaptace této Fischlovy knihy.

Dramatizace a rovněž režie se ujal Jakub Nvota, který je u Bezručů zodpovědný také například za *Spalovače mrtvol*. Divadelní adaptace byla stejně jako děj knihy rozdělena na dvě časová období. Tím prvním byl průběh druhé světové války, kde byl děj zasazen do prostředí koncentračního tábora. Velitelem tohoto tábora byl hejtman Kohl (Norbert Lichý). Kohl z transportů s vězni přijíždějícími do tábora vybírá pár jedinců, kteří mají nějakou výjimečnou schopnost. Z jedné z dodávek vytáhne hvězdáře Maxe Himmelfarba (Ondřej Brett) a hrbatého soudce (Michal Sedláček). Jejich náplní práce je od nynějška bavit obecnost na večírcích, které Kohl pravidelně pořádá. V této funkci již dva z vězňů jsou – liliput a cirkusák Leo Riesenberg (Michal Noga) a žonglér Adam Wahn (Jakub Burýšek). Touha vězňů zůstat naživu eskaluje ve scéně, kdy Adam Wahn žongluje, a smetánka, která na večírku je, se sází, kdo jej dokáže vyvést z koncentrace natolik, že mu balónky popadají na zem. Všichni až na hejtmana Kohla vsází proti žonglérovi. V prvním kole vyhrává Kohl, protože Wahn se rozhodit nenechá i přes to, že na něj míří pistole nebo mu někdo sahá do rozkroku. Generál Walz, jeden ze sázejících, si ale prohru nenechá líbit, a tak si vsadí ještě jednou. Nechá dovézt Wahnovu manželku a tu před jeho zrakem nejprve svlékne, a potom zastřelí. Wahnova vůle přežít je tak velká, že ani přesto nepřestává žonglovat, a tak generál Walz znovu prohrává sázku.

Přes různé peripetie se děj přesune do své druhé poloviny – poválečného období. Odehrává se jak na území Evropy, tak v jižní Americe a v hlavním městě Izraele, v Jeruzalémě. Ze čtyř dvorních šašků tři přežívají, zemřel pouze Leo, kterého při osvobození Rudou armádou srazil vlak. Zbytek je nucen se rozdělit, ale za několik let se všichni tři znovu potkávají v nemocnici, ve které leží a následně také umírá Adam Wahn. I ve druhé polovině do děje vstupuje hejtman Kohl, který zásluhou hrbatého soudce válku přežije. Více vám z děje prozrazovat nebudeme, Bezruči příběh vyprávějí bezchybně a byla by škoda to nevidět na vlastní oči. I přesto, že hra trvá téměř tři hodiny a je náročná jak pro diváky, tak zajisté o to více pro účinkující, herecké výkony vás nadchnou. Norbertovi Lichému role sedla jako ulitá. Nemluvě o čtyřech dvorních šaškách, kteří scénu prakticky neopouštěli a ztvárňovali všechny hrůzné emoce, které museli lidé v koncentračních táborech a ve svých životech po nich zvládat. Klobouk dolů!

O tom, že Bezruči mají kvalitní hereckou základnu, není pochyb. Z řad Divadla Petra Bezruče jsou dva z celkově tří nominovaných herců adepty na Cenu Jantar. V kategorii Cena Jantar za činohru jsou nominováni Jakub Burýšek za roli Zdeny Koubkové v představení *Transky, body, vteřiny* a Norbert Lichý jako Woland z hry *Mistr a Markétka*. Proto doporučujeme *Dvorní šašky* navštívit. Nebylo by překvapením, pokud by byl v příštím roce někdo nominován právě za tuto inscenaci.

Eva Molnárová / Sokolská 33 / 4. 2. 2020

Dvorní šašci u Bezručů: Velmi potřebná inscenace se silnými okamžiky, ale i zdlouhavými monology

Román Viktora Fischla Dvorní šašci pro stejnojmennou inscenaci Divadla Petra Bezruče zdramatizoval slovenský režisér Jakub Nvota. Diváci znají jeho práci z předchozích velmi úspěšných inscenací Spalovač mrtvol i Zapomenuté světlo. Ze všech tří inscenací je zřejmé, že Jakub Nvota inklinuje k filosofickým tématům spojeným s otázkami lidského bytí a náboženské víry. Dvorní šašci jsou jakýmsi pomyslným završením této Nvotovy bezručácké trilogie.

Hlavním problémem inscenace Dvorní šašci je však dramaturgovo a režisérovo nevyrovnání se s nástrahami literárnosti předlohy. Není divu. Lze zmínit fakt, že filmový režisér Miloš Forman, který zakoupil práva ke zfilmování tohoto Fischlova díla, takový film nikdy nenatočil. S největší pravděpodobností zjistil, že se román vzpírá dramaturgii tím, že obsahuje dlouhé bloky vyprávění, přemýšlení a filosofování, které jsou ve formě četby doslova strhující, literárně velmi hodnotné, obsažné, a škrkat v nich vždy znamená jisté ochuzení. Jakub Nvota jako dramaturg se zase vzpírá tomuto ochuzení. Výsledkem je jevištní tvar poněkud zdlouhavý a s retardujícími momenty.

Režisér Nvota je si tohoto faktu s největší pravděpodobností vědom. Proto výrazně pracuje s hudební složkou, která je velmi důležitou stránkou inscenace. Klezmer music tu zabírá velkou plochu. Částečně v živém provedení v podání Norberta Lichého u klavíru a Michala Sedláčka u kontrabasu (oba herci přitom vystupují ze svých postav), částečně v reprodukované formě a velmi často se skvělým zpěvem Pavly Gajdošíkové, Magdaleny Tkačikové a Michala Sedláčka. Tyto okamžiky patří k nejpůsobivějším momentům představení.

Další silnou stránkou režie je Nvotova schopnost vystavět nesmírně silné dramatické situace. Jejich naprostá většina vychází přímo z Fischlova textu a režisér pro ně našel díky své režijní invenci velmi působivé jevištní ztvárnění. Bohužel je jich ale málo.

Přední slovenský scénograf Tom Ciller zvolil jako stěžejní objekt na jevišti řez kupolí chrámu připomínající Chrám Božího hrobu či věže svatyně na Chrámové hoře v Jeruzalémě. Tato scénografická metafora dějin nejen židovského národa, ale i lidstva patřícího ke starozákonní i novozákonní věrouce, je velmi výstižná a silně souzní s tématem Fischlovy předlohy i samotné inscenace.

Největší devizou představení je herecké umění všech účinkujících. Michal Sedláček sice bojuje s nesmírně těžkým úkolem ztvárnit hlavní postavu v románu pojmenovanou jako Kahana, v inscenaci Hrbáče-soudce, docela úspěšně, přesto jsou v jeho projevu místa, kdy udržet dramatické napětí prostě není možné, pokud chce říci všechno, co má předepsáno v textu.

V první části, kdy je děj situován do koncentračního tábora, Hrbáč prožívá útrapy věznění spolu se svými třemi přáteli v jediné snaze: přežít. Sedláček tu ukazuje své nevšední herecké, ale i hudební a pěvecké nadání. Po přestávce je těžiště Sedláčkovy úlohy v prezentaci židovského nadhledu, ale také v dokreslení tisíciletého osudu tohoto národa. Větší divácké záživnosti by prospělo přidání na znělosti hlasu i ve ztišených pasážích a vůbec větší energetické nasazení i v momentech, kdy postava jen filosofuje. Role Hrbáče-soudce přes všechny výtky zůstane navždy důležitým milníkem v Sedláčkově herecké kariéře.

Zbývající trojici vězňů koncentračního tábora tvoří hvězdář Max, žonglér Wahn a lilipután Leo. Max v podání Ondřeje Bretta je velmi dojemnou postavou. Brett hraje muže zbaveného zdravého rozumu v důsledku úrazu hlavy způsobeného nacisty při výslechu. Právě jeho postava je nositelem tisíciletého utrpení židovského národa a vyjádřením pověstného rčení: tohle nelze přežít a zachovat si přitom zdravou mysl. Brett opět ukazuje velké pohybové nadání i schopnost vytvořit věrohodnou postavu. Jeho dialog s Hrbáčem-soudcem v samotném závěru je pak ukázkou způsobu, jakým lze bez jediného pohybu upoutat divákovu pozornost i mysl. Ve chvílích, kdy Max obžalovává Boha, že si s lidmi žongluje jako žonglér s míčky a je mu úplně jedno, kam a jak dopadne člověk, který věří v boží prozřetelnost a milosrdenství, je samo těžiště celého představení.

Žonglér Wahn, kterého hraje Jakub Burýšek, reprezentuje touhu po přežití i schopnost přežít téměř za jakékoliv situace. Burýšek velmi umně dokresluje další dějinný paradox: člověk sice překoná tragické historické milníky lidstva, ale jeho život pak ukončí pouhá náhoda.

Pro roli liliputána Lea přivezl Jakub Nvota slovenského herce Michala Nogu, člověka skutečně postiženého nanismem – poruchou růstu způsobující malý vzrůst organismu. Michal Noga je navzdory svému handicapu výborný herec a těžko si lze představit vhodnějšího představitele této Fischlovy literární postavy.

Vrcholnou hereckou kreaci předvádí Norbert Lichý v roli velitele koncentračního tábora hejtmana Kohla. Lichý hraje tohoto důstojníka wehrmachtu jako člověka neschopného se vzepřít zvěrstvům, ke kterým jej dovedl fašistický a rasistický hitlerovský režim a zrůdná ideologie jedinečnosti germánské rasy. Nechybí ani projevy alibismu známé z let těsně po druhé světové válce a výmluvy o tom, že jako důstojník Kohl vždy jen plnil rozkazy. K nejsilnějším okamžikům představení patří momenty z druhé části po přestávce, kdy se v postavě turisty v Jeruzalémě při setkání s Maxem v Lichého dikci (Lichý turistu hraje) objeví intonace známá z projevu hejtmana Kohla. Lichého výjimečná schopnost jednání slovem spojená s působností jeho zjevu opět dělá z tohoto výkonu jeden z nejlepších, které kdy herec předvedl.

Lukáš Melník dostal úkol vytvořit esesáka Walze, válečného zločince ukrývajícího se po válce před zaslouženým trestem. Melník zdárně vystihuje zrůdnost esesáckého fašistického a rasistického myšlení a jednání i snahu utéct před zodpovědností a také skutečnost, ve které člověka dostihne jeho vlastní svědomí.

Menší, ale důležitou roli číšníka Menachema hraje Dušan Urban, který přesvědčivě nese znaky dějinného osudu židů i jejich moudrosti. V epizodních mužských rolích vystupují Vojtěch Johaník a Jáchym Kučera.

V inscenaci účinkují také tři herečky: Pavla Gajdošíková, Magdaléna Tkačíková a Markéta Haroková. Pavla Gajdošíková hraje postavu Hilde, Maxovy přítelkyně. Gajdošíková sice dnes už nikoho nepřekvapí svým mistrným herectvím, které opět předvádí ve vrcholné formě, ale v této inscenaci překvapuje akrobacií na hrazdě a k tomu opět výborně zpívá. Magdaléna Tkačíková v postavě Ester, Wahnovy ženy, také skvěle zpívá, a navíc velmi věrohodně hraje utrpení židovských žen. Markéta Haroková tentokrát nemá mnoho hereckého prostoru, i když hraje několik postav. V postavě manželky nacistického pohlavára věrohodně hraje bezcitnou rasistickou Němku, v epizodní figuře poválečné vdovy pak její pojetí zasluhuje mírné zcivilnění a mírný odstup od přehrávání.

I když představení není z těch, kdy je divák v hledišti počínaje prvním okamžikem po otevření opony zcela vtažen do děje a až do samého konce zapomene na všechno, co čeká venku za zdmi divadla, navzdory

všem výtkám poskytuje silný zážitek. Je to způsobeno hlavně zvoleným tématem a silou Fischlovy předlohy.

Inscenace Dvorních šašků patří k dramaturgické linii uvádění významných titulů dotýkajících se historie lidstva jevištně zpracovaných skrze pohled na životní osudy konkrétních lidí. Tuto dramaturgii ve svém repertoáru Divadlo Petra Bezruče zejména v posledních letech důsledně realizuje. Je to práce nesmírně aktuální a velmi potřebná. Je součástí budování a udržování historické paměti, bez které hrozí nebezpečí, že se dějiny budou opakovat.

Ladislav Vrchovský / Ostravan.cz / 1. 2. 2020